

Türkistan ve Coğrafi Konumu

- Tarihte bilinen ilk Türk devletlerinin kurulduğu bölge **Türkistan** olarak adlandırılır. Türkistan kelimesi “Türklerin yurdu” anlamına gelmektedir.
- **Türkistan;**
 - **Doğusunda:** Çin
 - **Batısında:** Hazar Denizi
 - **Kuzeyinde:** Sibirya
 - **Güneyinde:** Hindistan ve İran ile çevrilidir.
- Bu bölgede **geniş bozkırlar, dağlar, nehirler ve verimli vadiler** bulunur. Bu coğrafi şartlar Türklerin;
 - **askerlikte,**
 - **hayvancılıkta,**
 - **ticaretle**gelişmesini sağlamıştır.
- Günümüzde Türkistan’da **Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan** gibi Türk devletleri bulunmaktadır.

Türklerin Yaşam Tarzı ve Devlet Kurma Geleneği

- Türkistan’ın coğrafi şartları Türklerin **siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik yapısını** doğrudan etkilemiştir.
- Türkler;
 - köklü bir **töreye** sahip,
 - **güçlü aile yapısı** bulunan,
 - **konargöçer yaşam süren** bir toplumdur.
- Bu özellikleri sayesinde Türkler Türkistan’da **birçok devlet kurmuştur**. Bunların en önemlileri:

Asya Hun Devleti

- **Asya Hun Devleti**, tarihte bilinen ilk Türk devletidir.
- MÖ 220 yılında **Teoman** tarafından kurulmuştur. Devletin merkezi **Ötüken**’dir.
- Teoman’dan sonra tahta geçen **Mete Han**, Asya Hun Devleti’ni en parlak dönemine ulaştırmıştır.
- Mete Han;

- Altay kavimlerini bir araya getirmiş,
- Devletin sınırlarını **Kore’den Aral Gölü’ne, Baykal Gölü’nden Çin Seddi’ne** kadar genişletmiştir.

- Mete Han, Çin’i tamamen ele geçirebilecek güce sahip olmasına rağmen, kendi ekonomisini güçlendirmek amacıyla **Çin’i vergiye bağlamıştır**.
- Mete Han’ın ölümünden sonra devlet zayıflamış ve **216 yılında Çin hâkimiyetine girerek yıkılmıştır**.

Göktürk Devleti

- **I.Göktürk Devleti**, 552 yılında **Bumin Kağan** tarafından Ötüken merkezli olarak kurulmuştur.
- Göktürkler, “**Türk**” adını **resmî devlet adı olarak kullanan ilk devlettir**.
- Bumin Kağan’dan sonra tahta geçen **Mukan Kağan** döneminde devlet en güçlü zamanlarını yaşamıştır.
- **Bu dönemde:**
 - Ak Hun Devleti yıkılmış,
 - Batı Türkistan ele geçirilmiş,
 - **İpek Yolu’na hâkim olunmuştur**.
- Zamanla zayıflayan Göktürk Devleti 630 yılında Çin egemenliğine girmiştir.
- Yaklaşık **elli yıllık Çin esaretinden sonra, Kutluk Kağan** önderliğinde **II. Göktürk Devleti** kurulmuştur. Bu nedenle Kutluk Kağan’a “**İlteriş**” (devleti derleyip toplayan) unvanı verilmiştir.
- II. Göktürk Devleti, **Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk** döneminde yeniden güçlenmiş; ancak 745 yılında **Uygurlar tarafından yıkılmıştır**.

Uygur Devleti

- **Uygur Devleti**, 744 yılında **Kutluk Bilge Kül Kağan** tarafından kurulmuştur.
- Devletin merkezi ****Kara Balgasun (Ordubalık)****’tır.
- **Böğü Kağan** döneminde en parlak zamanlarını yaşayan Uygurlar;
 - **Maniheizm dinini benimsemiş,**

- yerleşik hayata geçmiş,
- şehirleşme, tarım ve sanatta ilerlemişlerdir.

- Uygur Devleti 840 yılında **Kırgızlar tarafından yıkılmıştır**. Günümüzde Uygurların büyük bölümü
- **Çin'e bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesinde** yaşamaktadır.

Yönetim Anlayışı

- İlk Türk devletlerinde yönetimde **kağan (hakan, han)** bulunurdu.
- Yönetim anlayışının temelinde **kut anlayışı** yer alır.
- Buna göre hükümdarın yönetme yetkisi **Gök Tanrı tarafından verilmiştir**.
- **Türk hükümdarlarının görevleri:**
 - Halkı doyurmak ve giydirmek,
 - Adaleti sağlamak,
 - Devleti güçlü tutmaktır.
- Hükümdarın yetkileri **töre ile sınırlandırılmıştır**. Kağanın eşi olan **hatun**, yönetimde söz sahibidir ve kurultaya katılabilir.
- Devlet işlerinin görüşüldüğü meclise **toy (kurultay)** denir. Kurultay, danışma meclisi niteliğindedir.

Askerî Yapı

- Türkler savunmaya büyük önem vermiştir. Türk ordusu;
 - **paralı askerlerden oluşmazdı,**
 - **daimî orduya** sahipti,
 - temelde **atlı birliklerden (süvari)** oluşurdu.
- Ordu **onlu sisteme** göre düzenlenmiştir. En büyük birlik ****tümen (10.000 kişi)****dir.
- Bu sistem ilk kez **Mete Han** tarafından uygulanmıştır.
- Türklerin savaşlarda kullandığı taktiklerden biri **Turan (Hilal) Taktiği**dir.
- Bu taktikle düşman sahte geri çekilme yoluyla pusuya düşürülürdü.

Sosyal Hayat ve Hukuk (Töre)

- Türk toplumunda sosyal hayat;
 - **aile,**

- **akrabalık,**
- **töre**

temeline dayanır.

- **Aile** (oğuş) → **urug** (sülale) → **boy** → budun (millet) → **il** (devlet) şeklinde örgütlenme vardır.
- **Töre;**
 - **adalet** (könilik),
 - **eşitlik** (tüzlük),
 - **iyilik** (uzluk),
 - **insanlık** (kışilik) ilkelerine dayanır.

Sanat

- Türklerin sanat anlayışı konargöçer yaşamdan etkilenmiştir.
- Sanatta;
 - hayvan motifleri,
 - taşınabilir eşyalar,
 - maden işlemeciliği ön plandadır.
- **Balballar**, Türk heykel sanatının önemli örnekleridir.
- Uygurlarla birlikte mimari eserler ve minyatür sanatı gelişmiştir.

Ekonomi

- Türk ekonomisinin temelini:
 - **hayvancılık,**
 - **ticaret,**
 - **demircilik ve madencilik** oluşturur.
- At ve koyun, ekonomik gücün göstergesidir.
- Türkler **İpek Yolu ticareti** sayesinde Çin ve diğer bölgelerle ekonomik ilişki kurmuştur.

❖ Ayrıca, o dönemdeki Türkler hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer kaynak da destanlardır.

- ✓ Destanlar sözlü kültürümüze ait edebî eserler arasında yer almaktadır.
- ✓ Bilinen destanlar arasında
 - **Asya Hun Devleti-Oğuz Kağan Destanı,**
 - **Göktürk Devleti-Bozkurt, Ergenekon Destanları**
 - **Uygur Devleti-Göç ve Türeyiş** destanları bulunmaktadır.

1. ÇOKTAN SEÇMELİ KAZANIM TESTİ

Aşağıdaki soruları metinde verilen bilgilere göre cevaplayınız.

1. Tarihte "Türk" adını resmî devlet adı olarak kullanan ilk Türk devleti aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Asya Hun Devleti
- B) Uygur Devleti
- C) Göktürk Devleti
- D) Ak Hun Devleti

2. Mete Han döneminde orduyu daha sistemli hale getirmek için kurulan ve günümüzde de kullanılan askerî sistem hangisidir?

- A) Hilal Taktiği
- B) Onlu Sistem
- C) Kut Anlayışı
- D) Turan Taktiği

3. İlk Türk devletlerinde hükümdara yönetme yetkisinin "Gök Tanrı" tarafından verildiğine inanılmasına ne ad verilir?

- A) Töre
- B) Kurultay
- C) Toy
- D) Kut

4. Türkistan'da yaşayan Türklerin hayvancılıkla uğraşması ve konargöçer bir yaşam sürmesinde etkili olan sebep hangisidir?

- A) Bölgenin coğrafi şartları ve geniş bozkırlar
- B) Çin ile yapılan savaşlar
- C) Maniheizm dininin kabul edilmesi
- D) Yerleşik hayata geçme isteği

5. Uygur Devleti'ni diğer Türk devletlerinden ayıran en önemli özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tarihte bilinen ilk Türk devleti olması
- B) Orduyu onlu sisteme göre düzenlemesi
- C) Yerleşik hayata geçip şehirler kurması
- D) Türk adını devlet adı olarak kullanması

6. İlk Türk devletlerinde devlet işlerinin görüşüldüğü danışma meclisine ne ad verilirdi?

- A) Töre
- B) Balbal
- C) Kurultay (Toy)
- D) Tümen

7. "İlteriş" (devleti derleyip toplayan) unvanıyla bilinen ve Çin esaretinden sonra II. Göktürk Devleti'ni kuran hükümdar kimdir?

- A) Bumin Kağan
- B) Kutluk Kağan
- C) Bilge Kağan
- D) Teoman

8. Türklerin savaşlarda düşmanı sahte bir geri çekilme ile pusuya düşürdüğü taktiğin adı nedir?

- A) Onlu Sistem
- B) Maden İşlemeciliği
- C) Turan (Hilal) Taktiği
- D) Töre Sistemi

9. Aşağıdakilerden hangisi İslamiyet öncesi Türk devletlerine ait destanlardan biri değildir?

- A) Oğuz Kağan Destanı
- B) Ergenekon Destanı
- C) Türeyiş Destanı
- D) Çanakkale Destanı

10. İlk Türk devletlerinde sosyal hayatın temelini oluşturan, yazılı olmayan hukuk kurallarına ne ad verilir?

- A) Töre
- B) Balbal
- C) Hatun
- D) Kut

2. BOŞLUK DOLDURMA ETKİNLİĞİ

Aşağıdaki kelimeleri cümlelerdeki boşluklara uygun şekilde yerleştiriniz.

(Kelimeler: Balbal, Ötüken, Hatun, Maniheizm, Türkistan, Hayvancılık, Töre, İpek Yolu, Onlu Sistem, Teoman)

1. Tarihte Türklerin ilk ana yurduna "Türklerin yurdu" anlamına gelen _____ denir.
2. Asya Hun Devleti'nin kurucusu _____'dir.
3. İlk Türk devletlerinin kutsal merkezi olarak kabul edilen yer _____ şehridir.
4. Türk ordusunun temelini oluşturan _____, ilk kez Mete Han tarafından uygulanmıştır.
5. Türk hükümdarının eşi olan _____, yönetimde söz sahibidir ve meclise katılabilir.
6. Türk ekonomisinin temelini bozkır kültürü gereği _____ oluşturur.
7. Uygurlar, _____ dinini benimsedikten sonra yerleşik hayata geçmişlerdir.
8. Türk heykel sanatının önemli örnekleri olan mezar taşlarına _____ denir.
9. Türk devletleri ekonomik kazanç sağlamak için _____ hâkimiyeti için Çin ile mücadele etmiştir.
10. Hükümdarın yetkilerini sınırlandıran ve adalete dayanan hukuk kurallarına _____ denir.

3. DOĞRU - YANLIŞ ETKİNLİĞİ

Cümlelerin başına bilgi doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

1. (....) İlk Türk devletlerinde ordu paralı askerlerden oluşurdu.
2. (....) Asya Hun Devleti, tarihte bilinen ilk Türk devletidir.
3. (....) Uygurlar, Kırgızlar tarafından yıkılmıştır.
4. (....) Türklerde "Kut" inancına göre yönetme yetkisi halk tarafından verilirdi.
5. (....) Ergenekon Destanı, Göktürk Devleti'ne ait bir edebî eserdir.
6. (....) Türklerin konargöçer yaşamaları, sanatta taşınabilir eşyaların gelişmesini sağlamıştır.

7. (.....) Mete Han, Çin'i tamamen ele geçirip içine yerleşmeyi tercih etmiştir.
8. (.....) İlk Türk devletlerinde toplumsal yapının en küçük birimi "Oguş" yani ailedir.
9. (.....) Bumin Kağan, Uygur Devleti'nin kurucusudur.
10. (.....) Türklerde "Turan Taktiği" düşmanı pusuya düşürmek için kullanılır.

4. EŞLEŞTİRME ETKİNLİĞİ

Aşağıdaki kavramları ilgili açıklamalarıyla harfleri kullanarak eşleştiriniz.

Kavram	CEVAP	Açıklama
1. Mete Han		A. "Devleti derleyip toplayan" anlamına gelen unvan.
2. Kurultay		B. Türklerde aileyi temsil eden kavram.
3. Yerleşik Hayat		C. Asya Hun Devleti'nin en parlak dönemi.
4. İltiş		D. Devlet işlerinin görüşüldüğü danışma meclisi.
5. Oguş		E. Uygurların tarım ve mimaride gelişmesini sağlayan yaşam biçimi.
6. Tümen		F. Türklerin ana yurdunun doğusundaki komşusu.
7. Çin		G. Onlu sistemdeki 10.000 kişilik en büyük askerî birlik.
8. Töre		H. Göktürlere ait olan meşhur destan.
9. Ergenekon		I. Adalet, eşitlik ve iyilik ilkelerine dayanan hukuk.
10. Balbal		J. Heykel sanatının ilk örnekleri sayılan dikili taşlar.

CEVAP ANAHTARI

Çoktan Seçmeli:

1-C, 2-B, 3-D, 4-A, 5-C, 6-C, 7-B, 8-C, 9-D, 10-A

Boşluk Doldurma:

1-Türkistan, 2-Teoman, 3-Ötüken, 4-Onlu Sistem,
5-Hatun, 6-Hayvancılık, 7-Maniheizm, 8-Balbal, 9-
İpek Yolu, 10-Töre

Doğru-Yanlış:

1-Y, 2-D, 3-D, 4-Y, 5-D, 6-D, 7-Y, 8-D, 9-Y, 10-D

Eşleştirme:

1-C, 2-D, 3-E, 4-A, 5-B, 6-G, 7-F, 8-I, 9-H, 10-J